

Zágoni Attila

Kozmikus potyautas

Irodalmi paródiák, humoreszkek

Molnár Dénes rajzaival

© Koinónia, 2015
© Zágoni Attila jogörökösei, 2015
© Molnár Dénes jogörökösei, 2015

Az előszót írta: Egyed Péter
Szerkesztette: Rostás-Péter Emese

Támogató a Romániai Magyar Demokrata Szövetség
és a Communitas Alapítvány.

Proiect co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

A Koinónia Könyvkiadó tagja az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének,
a Magyar Gyerekkönyvkiadók Egyesülésének
és a Romániai Magyar Könyves Céhnek.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZÁGONI, ATTILA

Kozmikus potyautas / Zágoni Attila. - Cluj-Napoca : Koinónia, 2015
ISBN 978-973-165-114-9

821.511.141-36

Íróársai lemeztelenítésére szakosította magát. Lézerszemmel dolgozik. Irodalmunk verslábain a bütyköket figyeli, s addig összpontosít, míg valakinek a tyúkszemére hág. Saját készítményű csalétkeivel rágósabb művekre is ráharaptatja olvasóit.

Több nyelvre is torzít. Az egyik versből például három világnyelven buggyantja ki a talajvizet.

Szurkos András (1982)

Napilapok lejtős oldalán, irodalmunk kiúttalan útja szélén ütötte fel fejét, mint szelíd hun zöldostoros; a csalamádé terméshezamával együtt nőtt, és több ízben már-már lelegelték. Ilyen nehéz kezdetek végén szerényen, szinte részenként remegett fel kedélyünk egére, akár egy tilosba elbitangolt délibáb – ebben a felfordított állapotában újságíróknak látszott, de semmi nem szállt a fejébe.

Csiki László (1981)

Irodalmi paródiák – de nem olyanok, mint például a Bajor Andoréi. Mert – minden állítás ellenére – *nem* stílusparódiák. A kipécézett íróknak vagy írótipusoknak nem a kifejezésbeli *modorosságait* célozza meg, hanem a gondolkodásbeli *modortalanságait*.

Elég azonban a dicséretből, mert magamra vonhatom a vádat: mivel nem tudom Zágonit agyonütni, hát megpróbálom agyondicsérni. Teendő lennék pedig ezt amiatt, mivel Zágoni engem is kipécézett... Pedig szó sincs erről, mert Zágoni, amennyire csonkig hatolóan bán el másokkal, velem, ugyebár, annyira melléfogott. Még a vénámat sem találta el...

Szőcs István (1981)

A humor vigasza

Ha nevetni többnyire tudunk is, a profi nevetetés tehetsége keveseknek adatik meg. A magyar irodalomban sincs ez másként: Karinthyt joggal istenítyük, és mind a mai napig nemzedékek kedvenc olvasmánya az *Így írtok ti*. Ha a romániai magyar irodalomban nézünk körül, azt kell látnunk, hogy az utóbbi fél évszázadban viszonylag kevés humorista élt és alkotott tájainkon: Bajor Andor, Sinkó Zoltán... és Zágoni Attila. Sajnos, mindhárman korán mentek el, Zágoni Attila 44 éves volt 1989-ben, az eufemisztikusan romániai forradalomnak nevezett nagy változás évében.

Úgy gondolnánk, hogy nevetni minden időben lehet és kell is, Arisztotelész után Bergsonig (klasszikus művére, *A nevetésre utalok*) így látták ezt a gondolkodók. Az *ember nevető állat* megállapításban benne van, hogy a nevetés emberi lényeg, tudósabban antropológiai meghatározottságunk. Bergson még azt is mondja, hogy a komikum valahogyan mindenben benne van, amolyan immanens lényeg, de felszínre hozni nagyon nehéz. Ehhez a szellem erőfeszítése kell, amely képes az ellentmondások észlelésére. Ugyanakkor a komikum a tudattalannal is kapcsolatban van, felszínre hoz valamit, amiről nem is tudunk, mondjuk éppen *a tükör görbületét*. De a legfontosabb itt a mi szempontunkból az, hogy a komikumnak létezik egy bizonyos társadalmi jelentése. És ezen túl, Bergson poétikus megfogalmazásában: „A nevetés is csak úgy születik, mint ez a hab. Múló lázongásokat jelez a társadalmi élet felszínén. Mindjárt meg is rajzolja e rezdülések mozgékony vonalát. Maga is sóval telített. Pezseg, akár a hab. Csupa derű.” A komikum ilyen értelemben veszélyes, felszínre hozatala pedig akár büntetendő cselekmény

is lehet. Min lehetett nevetni a romániai társadalom sötét évtizedeiben, a hetvenes évek végétől a még súlyosabb nyolcvanasokon át? Amelyekben már nemcsak a közöny és a szomorúság, a túlélési kényszer fojtogatta az embereket, hanem egyre több volt a tragikusból is. Amikor az rkp földi hatalmasai kulturális genocídium tervének vetették alá a romániai magyarságot? Akkoriban már a hivatalosított nevetés orgánumai sem voltak meg, azok a végtelenül bornírt faliújságok, amelyeken a szocialista építés visszásságait figurázták ki a botcsinálta humoristák. Bajor Andor jóvoltából megszületett viszont 1956-ban az *Ütünk*, az *Utunk* irodalmi lap satirikus melléklete, amely szilveszteri számként szinte egyedül szolgáltatta a nevetés munícióját a különböző satirikus irodalmi műfajokban, egészen 1984-ig, amikor – mint a romániai magyar irodalom számos egyéb ágára – erre is lecsapott a pártcenzúra és megszüntette. A satirikus szemléletmód ugyanis mintegy látja és láttatja az ellentmondást a jelenségben – most itt egy igen alkalmas kifejezésünkkel –, a *visszásságot*, és hát a létezett szocializmus akkori társadalmában szinte minden csak visszásság volt. Irodalmi paródiáinak jelentős részét Zágoni Attila is az *Ütünk* hasábjain közölte.

Tehát sikerült, ha nem is mindig nevetetnie, de legalábbis mosolyra fakasztania, pisolyogtatnia, derűt terítenie a komor arcokra. És ez nagyon komoly adomány, hiszen emberi mivoltunkra vezet vissza. Zágoni Attila ilyen nevetető volt egy komor korszakban, ezt nem lehet eléggé értékelni és megbecsülni.

Mivel két könyvének is a szerkesztője voltam (*A sóderhivatal*, Kriterion Könyvkiadó, 1981, valamint *Sánta Pegazus*, Kriterion, 1985), igen közről ismerhettem már akkor satíráit, humorreszkjeit és irodalmi-műfaji paródiáit, előbb nyilván az *Ütünk* hasábjairól. Mivel a jelen kötetnek a súlypontos részét a paró-

diák alkotják, legyen szó előbb ezekről. Az irodalmi paródia ritka műfaj, és sajátos emphatikus tehetséget igényel amellet, hogy az irodalomnak és az irodalmi műfajoknak a tartalmi és formai kérdéseit is professzionális szinten kell értenie és tudnia annak, aki ebben a sajtáságos műfajban kíván alkotni. Ihletett visszaemlékezésében Cseke Péter így tekint vissza a paródiaíró sajátos beállására: „ő a bemutatókra is úgy utazott el, hogy táskájából sosem hiányoztak a parodizálásra – sajátos irodalmi arcképcsarnokának a gyarapítására – kiszemelt írók művei. Heteken át jegyzetelte a szerző egyéniségére utaló jegyeket, hogy aztán füzeti följegyzéséből megszülessék a pár gépelt oldalnyi tömény szövegpárlat. Sosem csak egy-egy művet vett célba, mindenekelőtt magához az író egyéniségéhez igyekezett közel férközni. Többnyire sikerrel. Nem kifigurázni akart, netán elidegeníteni; ellenkezőleg: megszerettetni az olvasókkal irodalmunk félreértéhetetlen hangú alkotóit.” Mint ilyen, a romániai magyar irodalom kritikusának is bizonyult – vonta le a következtetést Cseke Péter (*Zágoni kötéltánca*). Nem kívánok itt az irodalmi paródiának mint műfajnak a sajátos problematikájába belemenni. A már említett emphatikus (lelki) képesség mellett nyilván nagyon pontos figyelem, megfigyelés, rögzítés és alkotó reprodukív képesség szükséges ehhez (görbe replika), igazán magasrendű pszichikai képességek és készségek. Továbbá az olvasott műnek és a szerzőnek nemcsak a stiláris és gondolati, hanem személyiségi aspektusait is mélységükben kell megragadni és újratereíteni. Erőteljes kötöttségben kell tehát kibontakoztatni egy gyakorlatilag autonóm műalkotást. Mindent összevéve az utánzott és újraalkotott szerző és műve egy sikeresen felöltött számbőr végterméke, amelynek nyomán úgy találkozunk az eredetivel, hogy nincs már meg az eredeti irodalmi kánonoknak megfe-

elő „komoly” verete és emelkedettsége, hanem egy mulattató produkciót kapunk arról, ami az eredeti mű kedélyi szerkezeté. Kibontott mélypszichológiája, amelyben még minden a születés előtti állapotban kavarog, bizonyos értelemben kaotikus. A görög *parodeo* eredeti értelme a gúnyosság, eltorzítottság volt – a modern irodalom szempontjából ehhez annyit kell hozzátenni, hogy az eltorzíthatóság elemei immanensek az eredetiben, és ezt kell felszínre hozni a pszichológiai mélyből (amint Bergson olyan éleslátóan utalt erre). Zágoni Attilát nyilván az is segíthette, hogy a romániai magyar irodalom akkori alkotóit, személyiségeit közelről ismerte. Ebből a szempontból leginkább a Panek-paródiára érdemes hivatkozni (*Szószátyár tekintet*). Itt ugyanis egyrészt azzal találkozunk, ahogyan Panek reálisan viselkedett a nőekkel (sarokba szorítottan, ugyanakkor villogó replikákra készülve, tigristekintettel), másrészt azzal, ahogyan ezt Panek novelláiban és regényében megírta. Máshol a végsőkig lekoptatott híres toposz és egy jelentés nélküli, rémes bükkfanyelv segítségével jellemzi (teli)találóan „áldozatát”. „Most, megváltozott tereptárgyak között is vallom, amit a Beton-rengeteg egyik Ábele aposztrofált a minap: azért vagyunk a világon, hogy a Monostoron¹ otthon legyünk benne. Noha magam sem kételkedem abban, hogy honiságunk talajba gyökereztetése cementjárdáinkon nem könnyű, úgy vélem, akkor is fújtatnunk kell és ütnünk a vasat, ha a tömbházi humusz csak virágcserepekben vagy a tévé képernyőjén terem.” „Percig sem feledhetem, hogy ittenségünk és mostanságunk forgácsai kérdőjellé kunkorod-

¹ A nem kolozsváriak számára kell megjegyeznünk, hogy ez a városnak ama szürke betondzsungele, amelyet a nyolcvanas években létesített a Ceaușescu-féle iparfejlesztési és településpolitika. A 120 000 emberre tervezett lakótelepet jórészt az egykori nehézipargyár munkásai számára létesítették.

nak az én tintás esztergapadom alatt.” (Balogh Edgár: *Apropó, lopótök*). Akik ismerték és olvasták, tényleg tudják, hogy ebből a görbe tükörből valóban Balogh Edgár néz ki. Van, ahol egy egész elhíresült metaforarendszert vesz célba a szerző: „De feldühödnek egyszer majd a kályhák, / és lesz tavasz, léssen meleg, ká-nikula, / adatik majd sáté, a sátéhoz barom, / szarva közt pereg (vagy vekni, ha akarom!), / a jószág alatt lesz hídlás, / azon pedig ganyé és mellette alom, / ám én akkor is a ceruzám hegyezem, / és a bajszom alatt újfent havazom...” (Farkas Árpád: *Télvíz idején*) Eszünkbe jut ilyenkor a híres eredeti: „Föllázadnak egyszer a kályhák. / Eljön Celsius herceg, el! / Túlfűtött álmok ravatalánál / majd csöndes pásztortúz énekel. / S kihull az üreges szájából másfél / millió egyenes szálfenyő, / hatalmas zölddel lobban az égig, / és másfajta álmok is buknak elő.” (*A kályhák lázadása*) Vajon tudná valaki, hogy miért éppen másfél millió szálfenyőről van szó? (Azért teszem meg ezt az „átkötést” paródia és eredeti között, mert ki tudja, hátha, Zágoni Attila paródiái nyomán valakinek még megjön a kedve az eredeti szerzőket is olvasni, akár delektálódási, akár dokumentálódási kedvvel?) Bizonyos értelemben a pontosság is jellemzi ezeket a paródiákat: tiszták a látletelek az európai utas Kántor Lajosról, vagy a kozmikus lobogásban az emberért égő Lászlóffy Aladárról, a szocreál vívmánycsaszustuskákba oltott Létay Lajos-féle felező nyolcasokról. De azt is megtudhatjuk, hogy meddig mehetett el a valóság és emberlét feltárásában a klasszikus vívmányriport (Marosi Barna: *Bányászgomblyukban öntözőrózsa*), meg aztán hogy ebből miként mozdult el Sütő András a klasszikus emlékező próza felé (*Táncos léptű zsákban futás*).

A humoros irodalmi műfajok szempontjából igen fontos nyelvhasználati kérdésekről is érdemes röviden szólnunk: Zágo-

ni Attila idiómája felismerhetően egy székely-magyar, erdélyi átlag-nyelvezet. Ezt a kifejezésnek abban az értelmében mondom, hogy nincs semmiféle felesleges irodalmiaskodás benne, Zágoni arra alapoz, amit a mindennapi olvasó is ért és tud, tehát a mindennapi nyelvhasználatban igazolódott nyelvre. A tiszta, lecsiszolódott köznapi nyelvezetnek van bizonyos értési és használati biztonsága, ami az író számára az üzenet célba juttatásának a biztonságát jelenti, a szó jó (nem Balogh Edgár-i) értelmében vett közérthetőséget. Ezen belül és erre alapozva él aztán Zágoni Attila a maga nyelvi találmányaival (fagykutyák, vagonterhelő), vagy vonja be nyelvi elemei közé a végsőig lekopott, semmitmondó szólásokat, mondásokat.

(Ennek a rövid bevezetőnek a terjedelmében nyilván nem tudunk részletesen kitérni a humoreszkek irodalmi értékelésére. Van ezek között is klasszikus értékű darab, *A bigonya*, egy minden szempontból értékes mesébe oltott nyelvi-szemantikai játék egy töltelékszó karrierlehetőségeiről.)

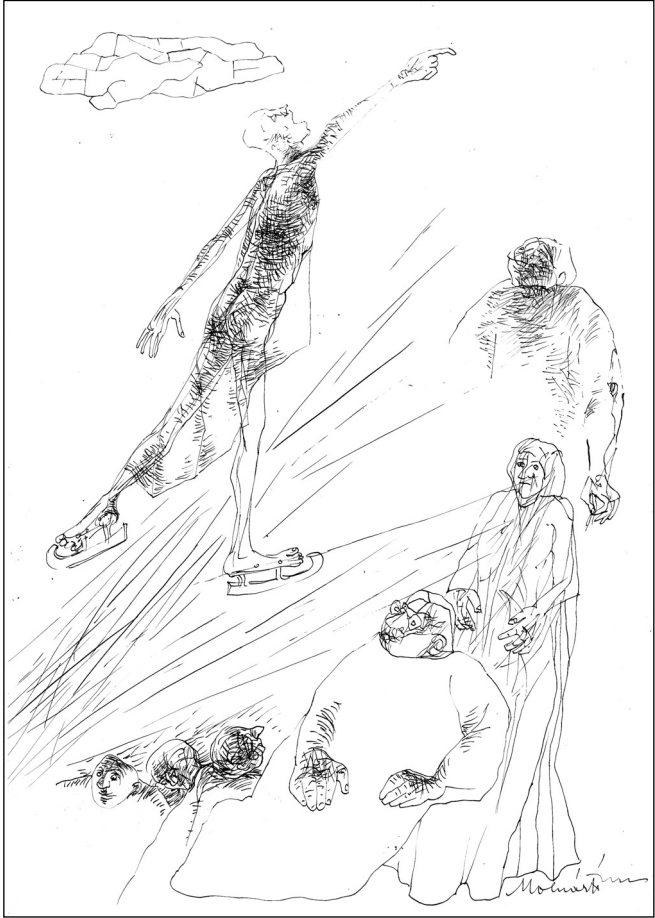
Akarva-akaratlanul, Zágoni Attila az újabb romániai magyar irodalom egyik hiányzó fejezetét is megírta. Önmagában is impozáns a célba vett szerzők száma, egy híján hetven. Gyakorlatilag fellép mindenki, aki a hetvenes-nyolcvanas években Erdélyben élt és alkotott. (Vajon miért nem „kapta el” Páskándi Gézát is?) Ezek között nyilván van olyan szerző, akiről a mai olvasó nem is hallott (jóllehet valamikor az erdélyi irodalom egyik nagy nemzedékéhez tartozott – például Kiss Jenő), másokról, akik ma már hivatkozásként sincsenek jelen semmiféle irodalmi orgánumban, még kevésbé tudhat. Milyen efemer dolog volt ez a mi irodalmunk is: idézett szerzői közül 31-en ma már nincsenek e világon, 17-en kitelepedtek Magyarországra és itt maradtak

21-en. És sajnos Zágoni Attila sincs közöttünk, akiről pedig joggal feltételezhetjük, hogy az 1989 óta fellépett két irodalmi nemzedék műfaji paródiáit is megírta volna.

A szomorú korszakban oly fontos nevetetőnek nincs utódja, és ez is felhívja a figyelmet értékes munkásságának fontosságára, Bajorhoz és Sinkóhoz hasonlóan olyasmit világított meg, ami csak a humoros műfajok eszközeivel lehetséges. Fényesítette a közönyösödő szellemet és hessegette a szív szomorúságát, és ezzel terelgetett vissza jobbik önmagunk felé.

Kolozsvár, 2015 augusztusában

Egyed Péter

Adonyi Nagy Mária

Sejtelmes (gyakran balsejtelmes) költeményeit olvasva megtudjuk, hogy a világ vészkijárata kulcsra van zárva, a kulcs pedig a lábtörő alatt keresendő. A lábtörő hollétére utalva azonban legközelebbi fogódzóként az Androméda-ködöt jelöli meg. Időben már valamivel könnyebb tájékozódunk: lehetőleg a faltörő kos havában kell indulnunk, fejünkön ketyegő homokórával. Ha a fal nem áll félre, pechünk van. De indulhatunk a halihó havában is...

Halihó hava

1

Hó hava,
halihó hava,
mérleg hava:
patikai, piaci és hídmérleg hava,
vízloccsantó hava, nagyokos hava,
rák, anorák és hadovák hava
meg szűzpecsenye hava
...ha van.

2

Lyukas zsákokban gyűjtöm
a szélcsendet,
rózsaszín retikülben
a szélpisszenetet –
nyárelőtől kézelőig gyűjtöm,
míg ki nem derül,
hogyan hatvan bogárpercegés

egy bogáróra
(régiesen: bagaria),
hogy hófehérke
teljességgel hózöld,
mint tengeri fűbe harapó
királyfik hada,
vagy a klorofill-kecske mekegés
személyesen maga.

3

Nem árulok zsákba havat,
sem kulcsra zárt rozsdás tavat,
sem Androméda-ködöt,
mely havak havának
kosszarvával bököd,
ha kirándulok a pamut-erdő
zokni-tisztására
(melyen az időtlen lyuk
objektíve adott),
kézen fogva egy szepegő
vézna vasárnapot.

4

A tavasz tornyában ibolya-
színűvé ütötték a harangozót
(lovaggá akarták),
pedig tegnap még zápor volt
(vagy csak elázott?),
holnapra vadvíz lehetett volna,
ha megéri,
de mindjárt a földet éri,

mert épp most szítál lefele,
mint szent időtlenség,
és szűnt idétlenség,
sebtében szélrózsát szakít,
becsapódván krétakori
meteort alakít.

5

Havak hava,
hevek heve,
liliom hava,
menyasszony heve,
melytől szűz hava olvad,
elfogy, mint tegnapi holnap,
sejtvén, előtte a pálya,
fából eszkábált királyfi várja,
lesz ráházott családi csillagkép,
öröktől fogva most –
mostantól fogva rég,
felszarvazván a kost.
Jaj, szűz hava, bika hava,
Picassónak Picassava,
ó, irgalom hava, ne hagyj el!

Bágyoni Szabó István

Vesszőparipája a paripa, de – jobb híján – meglovagolja a fényesebb (ist)rangot viselő mokánylovakat is. Ihletett állapotban szórén üli meg a Pegazust, és jobb kezében kenderből font kútostort csattogtat.

Zavaros időkről szólva, tanúként idézi meg a pacsirtaröptű bombarepeszeket meg a csizmaszárába csúsztatott konyhakés teltkarcsú alakját.

Lődörgő csődörök

Mottó:

borberek sörberek

a lovak is emberek

Bágyonban a jordán kútján

csődörök

pípet kaptak a források

a csőd örök

mundért öltött a sok pia

kalapjában bokrétia

csikóbőrbe bújt a H₂O

s elfolyt a messi isonzónál

hát csoda-e akkor

hogyan borjul a borjú

marjul a marha

s a csűr mögött

szinkronban nő a gaz?

ha rózsaként nyílnak
a zsebkések
és van, aki azzal gomblyukaz?
 goszpogyíj pomiluj
 kés szúratlan ne indulj!

csikócskám
te kecskeszökellésű
szemenszedett szépség
emlékszel még?
azurkás mazurka járt itt
– de nagyon haragutt! –
sok picit kartjusával
gyöngyözte ki a kertkaput

egyébként semmi zújs de hírlík
(a rádió fújja: a hír-lik)
hogy nem lágyul a paták kérge
s aki unja a dekkungot
kőrömházat vehet ki bérbe
mert mindenik ló vesszőparip
a csikó is az de csak alig
 goszpogyíj pomiluj
 ha avar vagy ne virulj!

de ha kérdik van rá tanúnk
(nem meszes még kéregagyunk)
és már hallani is lehet
 a kehet

és hogy durvul a lovak
orrcimpa-bársonya
a csábos pata-illat
most üget máshova

kondíthatják a harangot
a lófarokszőr meglazult
mondják hogy a nagy csatákban
néhány csődör pegazult

méneim ti dübörgő ezrek
– mondotta zrinyi és kirohant –
ha elestek mi eltemetünk
csak tudnók mennyi egy kiló hant
 goszpogyíj pomiluj
 az árjegyzék megint új...